

په‌ندی پېشپان

له روانگه‌ی دوو زانسته‌وه

هه‌ندی له نووسه‌رانی کورد ، له م سالانه‌ی دواييدا په‌خه‌ی نه‌و نووسه‌رانه ده‌گرن که په‌ندی پېشپان‌ی کوردیيان کو‌کردوته‌وه یان له سه‌ریان نووسیوه ، له سه‌رته‌وه‌ی هه‌ندی جار په‌ندی پېشپان‌یان تیکه‌لاوبه [ئیدیوم : Idiom : کنایه] یاخود بلین فریزپولوی (phraseology) کردوه .

بویه له م نووسینه‌مدا ده‌موی رووناکی‌یه‌ک بڅمه سه‌ر ته‌م بابه‌ته تیکه‌لاوه ، به‌ه‌ی تی‌روانینیکی زانستیانه ته‌م مه‌سه‌له‌یه روون بکه‌مه‌وه .

په‌ندی پېشپان به شپوه‌یه‌کی گشتی ، له راستی‌یه‌کی ناشکراو به‌رچاوه‌وه ده‌دوی که به شپوه‌یه‌کی کورت و ناسان و ریکوپیک دا‌پژاوه تاکو زورتین که‌س له جه‌ماوه‌ری خه‌ک تی‌ی‌بگن .^(۱)

به‌رای هه‌ندی له نووسه‌رانی دیکه‌ش ، په‌ندی پېشپان ده‌نگی میله‌ته‌و بوختی میژووو فه‌لسه‌فه‌ی

به‌رامبه‌ر به‌دیارده سه‌روستی‌یه‌کان و ژان و نازاری روژانه‌یه‌تی ، له پشپتیکی کوته‌وه بو نه‌وه‌یه‌کی نوی کو‌مه‌ل ده‌گو‌یزریته‌وه^(۲) ، هه‌ر ته‌و نووسه‌ره له باره‌ی خاسیه‌ته‌کانی په‌ندی پېشپان‌ه‌وه ، پ‌او بو‌چونه‌کانی نووسه‌ری عاره‌ب « ابراهیم النظام »^(۳) به‌رامبه‌ر به خاسیه‌ت و نیشانه‌کانی په‌ندی پېشپان‌مان بو‌ده‌خاته پوو‌ده‌تی : -

له په‌ندی پېشپان « الامثال » دا چوارره‌گه‌زی سه‌ره‌کی کو‌ده‌بنه‌وه که له قسه‌ی تردا هه‌ستیان ه‌ی نا‌کری و ته‌م چوارره‌گه‌زه‌ش ته‌مانه‌ی خواره‌ن .

- (1) . کورت پری (2) . مانا پیکاندن
- (3) . جوانی لی‌کچواندن . (4) . درکه
- (کنایه) پیکه‌وه‌نانیکی سه‌رکه‌وتوانه

به‌ه‌ی ، خاسیه‌تی چواره‌م ، ده‌توانین بلین هه‌موو په‌ندیکی پېشپان ره‌گیکی ئیدیومی یاخود بلین ره‌کی فریزپولوی‌ی تیدا‌یه ، ته‌م خاسیه‌ته‌ش وا له هه‌ندی نووسه‌ران ده‌کات بلین

: « هه‌ر قسه‌و په‌ندیکی پېشپان خوی له ئیدیوم بدات جاریکی تر نابی بخریته‌وه ناو په‌ندی پېشپان : چونکه (کنایه) له خانه‌ی [زانستی ره‌وانبیزی] یه‌و په‌ندی پېشپانیش له خانه‌ی [زانستی فولکلور] ه .

هه‌رچه‌نده هه‌ندی له نووسه‌ره په‌سپوره‌کانی زمانی کوردیمان و یه‌ک له‌وانه « دوکتور ته‌وپه‌حمانی حاجی مارف » ده‌ه‌لیت : -

« هه‌ندی له زانایانی زمان [په‌ندی پېشپان و قسه‌ی نه‌ستق] یش هه‌ر به فریزپولوی‌ی ده‌ده‌نه‌قه‌له‌م .^(۴) ، نینجا له دوا‌ی ته‌م‌دا ده‌تی : « بی‌گومان پیویسته په‌نجه بو ته‌وه رابکیشین ، که ده‌توانی هه‌ندی له په‌ندی پېشپان و قسه‌ی نه‌ستق له ریزی فریزپولوی‌ی دابترین ، ته‌ویش به‌تایبه‌تی ته‌وانه‌ی له سنووری پیکه‌اتنی فریز ده‌رنه‌چوون .^(۵) »

به‌لام له دوا‌ی وه‌رگرتنی هه‌ندی له پ‌او بو‌چونه‌کانی « دکتور معدوح حقی » و « ابراهیم النظام » که له کتیبه‌کی « المثل المقارن » دا‌هاتوون و

له مه و بهر ده زمان بپین : ده توانین بلیین
 زور به ی هره زوری په ندی پیشینان
 ره گیکي فریزبولوژی [الکنایه] ی
 تیدایه به لام مه رج نی په نی په همو
 فریزبولوژی په ک په ندی پیشینان بی .

بو نمونه : په ندی پیشینانی
 [دهستی ماندو له سهرزگی تیره ^(۳)]
 دو مانا ه لده گری ، په که میان :
 په یوه ندی به مانای راسته و خوی
 وشه کانی په وه هیه ، واتا : د دهستی
 ماندوو ده خریته سهر زگیکی تیر ، .
 مانای دوو همیشه که مه به سته که په تی
 نه وه په : د هر که سیکي په نج بدات و
 کار بکات ، بهری نه و ره نجی
 و ه رده گری ، ، یا خود نه گه ر نه م په نده
 شی بکه په نه که ده تی : د نه گه ر گول
 نیت درکیش مه به ^(۴) ، نه مه پیشیان دوو
 مانا ه لده گری ، په که میان : مانای
 وشه کانی په نی و مه به سستی نه وه په بلی
 : د نه گه ر وه کو گول نه رم و نول و بو ن
 خوش نه بی ، وه کوو درکیش نازار
 به خش مه به . ، مانای دوو همیشه
 نه وه په بلی : د نه گه ر چاکه و قازانج
 نی په ، با خراپه و زیانیش نه بی . ، که
 نه مه مه به سستی په نده که په .

به لام همو فریزبولوژی په ک
 [نیدیموم : الکنایه] په ندی پیشینان
 نی په ، وه ک نه م نمونانه ی خواره وه : -
 (1) . [ناگر بارانه] واتا : شه پو ته قو
 هه رته نه په .
 (2) . [خانه بیزاره] واتا : نا که ویته وه
 مال و هه میشه له م لاوله و لایه ^(۳) .

(3) . [پشت نه ستوری ^(۳)] واتا : به
 پشتیوانی و پشت قایمی .

من لیره دا رایه کی دیکه له لای
 خومه وه دینمه گوړو ده لیم : - د نه گه ر
 له روانگی زانستی فولکلوره وه
 ته ماشای په ندی پیشینان بکه یین ،
 ده بینین ده که ویته خانگی زانستی
 نه ده بی فولکلوری په وه نه گه ر له
 روانگی د زانستی ره وانپیژی ،
 پشه وه سهیری بکه یین نه و ا سه باره ت به
 بوونی په گی [نیدیموم = کنایه] و
 به خشینی پتر له مانایه که ده که ویته
 خانگی پوونپیژی د البیان ، که نه مه ش
 به شیکي سه ره کی په له زانستی ی
 ره وانپیژی دا : وه ک نه م په ندانه ی
 خراونه ته ناو کتیه که ی [نیدیموم له
 زمانی کوردیدا] ی ماموستا د جه لال
 مه محمود علی ، که ده لین : -

- (1) . سه گی کونه ماسی په و پاسی جرتاوا
 ده کات ^(۳) .
- (2) . دهستی به کلاوه که ی خو په وه
 گرتووه با نه بیات ^(۳) .

(3) . سیروان لیشت نه دم هر دم
 به بیت ^(۳) وه یا خود نه و په نده ی که له
 کتیه که ی [نیدیه میت] ی ماموستای
 خوا تی خوش بوو [صادق به هانه دین
 نامیدی] دا هاتووه ده تی : -
 [نانا خورتا سه رنه فراز چون ^(۴)]
 نه مه ش له دیالیکتی کرمانجی خواروودا
 به م جوړه هاتووه ده تی : د ناوی
 زوردار سه ر به ره و ژوور نه پړوا ^(۳) ،

نه و نوو سه رانه حه قی خو یانه که
 وایان کردووه و ، هه ندی جار ، په ندی
 پیشینان یان خستوته پال نیدیموم ، چونکه
 نابی نه و حیسابه یان له که لدا بکه یین و
 بلیین مادامکی په ندی پیشینان نابی
 بچن به لای نیدیموم (کنایه) وه ، یا خود
 نه گه ر به نیدیمومان دانان نابی جاریکي
 تر بخریته وه پال په ندی پیشینان ، چونکه
 به بی ی نه و تی روانینه ی له مه و بهر
 روونمان کرده وه ، هیچ گرفتیکمان له
 پیشدا نی په نه گه ر د په ندی پیشینان ،
 که نه ده بیکی فولکلوری په ، بکه یین به
 نموننه ی جوړیک له جوړه کانی
 ره و ابپیژی که نیدیموم (کنایه) په و له
 خانگی زانستی زمانی دابینین .

له و کاته ی که ماموستا جه لال
 مه محمود ده تی : [نیدیموم ناوینه ی
 پووی کومل ، به باری چاک و
 خراپه وه ، له رووی کشتو کال و
 پیشه سازی و زانست و باوه رو نایین و
 نه فسانه و میژووو که لیک رووی
 تره وه . ^(۱۶)] .

من ده توانم نه م پیناسه و
 خاصیه تانه ی نیدیموم بکه م به پیناسه و
 خاصیه ته کانی (په ندی پیشینان)
 به لام که ی ؟ له وه لامدا ده لیم نوای نه و
 کاته ی که روانگی زانسته که له
 ره و ابپیژی په وه ده گوړم بو فولکلور
 به لام که نوو سه ر پتر له سه ر
 خاصیه ته کانی نیدیموم ده روات و
 ده تی : - د له گه ل په ندی پیشینان و
 خوازو و لیکه واندنه فولکلوری په کاندای

خشل رازاندنه‌وهی زمانی کوردین ،
شاویننه‌ی هله‌ی به‌رزئی و جوانی و
به‌توانایی و زیندوویی و پیشک‌وتنی
زمانه‌کن . (17) ،

لیره‌دا ده‌وستم و ده‌گه‌ریمه‌وه
سه‌ره‌تای رایه‌که‌ی نووسه‌رونو هینانی
د پهنده‌ی پیشینان ، و جیاکردنه‌وه‌ئی له
ئیدنیومی (کنایه) . راسته ئیدنیومی
کنایه و خوارزو لیک‌چواندن (چ ئاسایی
بنو و چ فولکلوری) هه‌موویان بابته‌ی
زانستی ره‌وانبیزی ، که‌چی د پهنده‌ی
پشینان ، وه‌ک گوتمان به‌شیکه‌ له
زانستی فولکلورمه‌یدانی لیک‌کنایه‌وه‌ی
جودایه . به‌لام کاتی وه‌ک نمونه‌ی لقیک
له‌لقه‌کانی زانستی ره‌وانبیزی سه‌یر
کرا ، ده‌بینین ده‌چینه‌وه‌ بن‌بالی ئیدنیومی
[کنایه] .

بویه‌ ده‌لیم ده‌بویه نووسه‌ره‌ له
پیناسه‌که‌ی ئیدنیومدا ناوی (پهنده‌ی
پشینان) ی وه‌ک بابته‌تیک‌ی سه‌ربه‌خو
له‌ئیدنیوم نه‌هینابایه ، نه‌وا هیج
ره‌خنه‌یه‌کی ئی نه‌ده‌گیرا ، چونکه
نووسه‌ر خویشی له‌کتیبه‌که‌یدا نه‌گه‌ر
نه‌لیم به‌سه‌دان ، به‌لام ده‌توانم بلیم به
ده‌یان د پهنده‌ی پیشینان ، ی خستوته
ناو دوو توی به‌رگی کتیبه‌گه‌وره‌که‌ی و
بو نمونه‌چه‌ند په‌ندیکیان ئی
ده‌ست‌نیشان ده‌که‌ین وه‌ک نه‌مانه : -

(1) . نش له‌خه‌یقئیه‌و ئاشه‌وان له‌خه‌یقئیه‌ ... ل

(2) . نه‌سه‌ئی نه‌کوژن له‌ده‌وری له‌باتی
کولیره‌چه‌وری ... ل : 47

(3) . نه‌و کانیه‌ی ناوی ئی ده‌خویته‌وه
به‌ردی تی مه‌لوی ... ل : 52
(4) . بویه‌ پیت ده‌لیم کاکه ، چوله‌که‌م بو
بگریت ... ل : 88
(5) . ئینسان گا نییه‌ هه‌ره‌ له‌ پینستیکدا
بمینیته‌وه ... ل : 58

(6) . خوا غه‌زه‌ب له‌میرووله‌ بگریت بالی
ئی په‌یدا نه‌کات ... ل : 180

به‌لام له‌و کاته‌ی که [دوکتور
نه‌سیرین فه‌خری] له‌نووسینیکی دا به
ناوینشانی [هه‌ندی زاراه‌وه‌ ئیدنیومه‌ی
، لیک‌کنایه‌و لیک‌دانه‌وه‌ی له‌پووی
زمانه‌وه (18)] ، کومه‌لێک ئیدنیومی
کورت و دریزی له‌پووی زمانه‌وه
شی‌کردوته‌وه‌ له‌سه‌ریانی نووسیه‌وه ،

که‌ئی (پهنده‌ی پیشینان) ی وه‌کو
[نه‌سه‌ئی له‌باخه‌لیا سه‌وزه‌ئی گیانم
ده‌ئی ... ل : 75] و [به‌ده‌ستی
خه‌لک مار نه‌گری ... ل : 78] و
[به‌چینه‌سه‌رسیروان وشکی نه‌کا ... ل
: 79] و [نه‌دی ویدی کورپکیان بوو
ناویان لینا سه‌له‌که‌ کودی ... ل : 86]
، له‌گه‌ل نه‌م په‌ندانه‌ که‌ئی ئیدنیومی
کورتی له‌نه‌جامی لیک‌چواندن دروست
بووی وه‌ک : [نه‌ئیی چاوی قرژاله ... ل
: 72] و [نه‌ئیی هه‌وری به‌هاره ... ل :
75] یاخود ئیدنیومی سیپه‌تی ی وه‌کوو
[په‌وله‌کسی به ... ل : 80] و
[ته‌له‌که‌بازه ... ل : 82] ی
به‌کاره‌یناوه ، هیج ره‌خنه‌ییکی ئی
ناگیری چونکه‌ باسه‌که‌ی هه‌مووی
له‌سه‌ر زاراه‌وه‌ ئیدنیومه‌ له‌رووی

زمانه‌وه ، واتا : له‌رووی زانستی زمان و
ره‌وانبیزی - یه‌وه ، نه‌وانه‌ی به‌ر
چاویشت که‌وتن چ کورت و چ دریز
هه‌موویان خویان له‌ناو چوار چیه‌وه‌ی
ئیدنیومه‌وه‌ ده‌دۆزنه‌وه‌ بام زۆربه‌شیان له
فولکلوروه‌ وه‌رگیرابن وه‌ک نمونه‌ نه‌ک
وه‌کوو بابته‌تیک‌ی سه‌ربه‌خو .

هه‌ر به‌م به‌ی به‌ماموستا عه‌زیز
که‌ردی نووسه‌ری [ره‌وانبیزی له
نه‌ده‌یی کوردیدا] ، که‌ دینه‌سه‌ر
بابته‌تی [درکه : الکنایه (23)] هه‌ندی
نمونه‌ی فولکلوری وه‌کوو [له‌گویی
گادا نووستوون (24)] دینیته‌وه‌ که
په‌ندیکی پیشینانمانه‌و مانای دووری
[غه‌فله‌ت و بی‌ئاگایی] ده‌دات (25) .
به‌لام نه‌م به‌کاره‌ینانه‌ی مانای نه‌وه‌نیه
په‌نده‌که‌ که‌وته‌ ناو چوار چیه‌وه‌ی زانستی
ره‌وانبیزی و جاریکی دیکه‌ نابیی بیریته‌وه
به‌لای زانستی فولکلور و پهنده‌ی
پشینان .

نه‌م دیارده‌یه‌ی لیک‌ نزیک
بوونه‌وه‌وه‌ که‌وتنه‌ ناوی یه‌کی پهنده‌ی
پشینان و ئیدنیوم (کنایه) هه‌ره‌له‌ زمانی
کوردیدا کیشه‌ی له‌سه‌ر نه‌خولقاوه ،
به‌لکوو له‌ ناو زمانانی تریش نه‌م
کیشه‌یه‌ی په‌یدا کردوه . بو نمونه :
نه‌گه‌ر له‌ زمانی عاره‌بی‌دا به‌که‌میک
ورد بوونه‌وه‌ سه‌یریکی نه‌و دیارده‌یه
بکه‌ین به‌ ئاسانی بومان ده‌ره‌که‌وی و
ده‌بینین زانایانی زانستی ره‌وانبیزی
(البلاغة) ی عاره‌بی‌ به‌ زۆری له
بواری بابته‌تی [درکه = ئیدنیوم =

کنایه [دا نمونەیان له پەندی
بیشینان و قسەئەستەق وا [(الامثال و الحكم) هیناره تەوه چونکە له
خویانه وه رهگی ئیدیومیان تیدایه و ، بو
بوون کردنه وهی ئەم رایەمان با یەك
دوو نمونە بهینینه وه تا خویندهواری
به ریز باشتەر ناگاداری ئەم راستی به بی
، که له پەندی عاره بی دا ده ئی : [لایشر
الشوک العنب .⁽²⁸⁾] و له پەندی
کوردهشدا ده ئی [دیک تری ناگری
⁽²⁸⁾] ، له لایەك پەندی پیشینان
(المثل) ه و سه ره زانستی فولکوره
، له لایەکی تریشه وه [ئیدیوم =
کنایه] به ، چونکە دوو مانا ده به خشی و
مانا دووره کی ئەوه ده که ئینی د خراپه
چاکە کی له جی شین نابی . ، وه که له
(مثل) یکی تری عاره بی دا ده ئی :

[إِيَّاكَ أَعْنِي وَأَسْمِعِي يَا جَارَةَ⁽²⁹⁾] که
له کوردهی دا ئەم پەندهی به رامبه ر
ده وه ستی و ده ئی : - د بووکی له گەل
تۆمه خه سوو گویت لی بی .⁽²⁹⁾ ،
ئەمه شیان له لایك پەندی پیشینانه و
سه ره به زانستی فولکوره له لاییکی
تریشی ئەگەر له پوانگە کی زانستی
رهوانبیزی به وه سه یری بگەین ده بینن
ئیدیومی کینایه به و مانا دووره کی
ئەوه به : قسە به یەك به یه کیکی نزیک
بلی و مه به ستیشت تی گە یاندنی
به کیکی تری .

خویندهواری به ریز ... ئەمه
بوو چه ند بیرو رایه کمان به رامبه ر
به پەندی پیشینان له دوو پوانگە کی

زانستی جیلاوزموه ، له پوانگە کی
زانستی فولکوره مو له پوانگە کی
زانستی رهوانبیزی به وه ، هیوادارم
توانی بیتم چه ند راستی به کی
ئەده بی فولکوری و رهوانبیزی
ئەده بی بو ئیوه کی خوشه و یست
روون بکه مه وه .

پهراویزو سه رچلوه مکلن

- (1) - الکزاندر مکریتی کراب - علم
الفلکود - ترجمه : رشیدی صالح ، القاهرة
1987 ، ل : 240
- (2) - د . ممدوح حنی - المثل القارن - بیروت :
1973 ، ل : 18
- (3) - هه مان سه رچلوه ، ل : 18
- (4) - د . ئه و په ممانی حاجی مارف - وشەئ
زمانی کوردهی - به غدا 1975 ، ل : 88
- (5) - هه مان سه رچلوه ، ل : 88
- (6) - ئیسماعیل حه فای شاره بیس - قسەئ پیشینان
- به غدا 1983 ، ل : 14
- (7) - خال - پەندی پیشینان - ج ۲ ، به غدا 1971 ، ل :
35
- (8) - جه لال مه حموود عه لی - ئیدیوم له زمانی
کوردهیدا - به غدا 1982 ، ل : 38
- (9) - هه مان سه رچلوه کی پیشوو ، ل : 172
- (10) - د . ئه و په ممان حاجی مارف - وشەئ
کوردهی - به غدا 1975 ، ل : 64
- (11) - جه لال مه حموود عه لی - ئیدیوم له زمانی
کوردهیدا - به غدا 1982 ، ل : 318
- (12) - هه مان سه رچلوه ، ل : 207
- (13) - هه مان سه رچلوه ، ل : 325
- (14) - صلوق به هانه دین شامیدی - ئیدیومیت
کوردهی - به غدا 1973 ، ل : 5

- (15) - خال - پەندی پیشینان - ج ۲ ، به غدا 1971
ل : 24
- (16) - جه لال مه حموود عه لی - ئیدیوم له
زمانی کوردهیدا - به غدا 1982 ، ل : 18
هه ره ما بپوانه - د . نسرين فه خری
- گولاری کولجی ئەده بیات ، به غدا 3
1978/ ل : 87
- (17) - جه لال مه حموود عه لی - ئیدیوم له
زمانی کوردهیدا - به غدا 1982 ، ل : 18
- (18) - د . نسرين فه خری - گولاری
کولجی ئەده بیات 3 : 19 سالی 1978 .
- (19) - خال - پەندی پیشینان - ج ۲ ، ل :
29
- (20) - هه مان سه رچلوه ، ل : 108
- (21) - هه مان سه رچلوه ، ل : 81
- (22) - پەندیکی پیشینانه له ناوچه کی
هه وانپه و دورو به یری زۆر بلۆه .
- (23) - عه ریز گه ردهی - رهوانبیزی له ئەده بی
کوردهیدا - ب ۱ ، به غدا 1972 ، ل : 88
- (24) - خال - پەندی پیشینان ، ج ۲ ، به غدا 1971 ،
ل : 401
- (25) - عه ریز گه ردهی - رهوانبیزی له ئەده بی
کوردهیدا ب ۱ ، به غدا 1972 ، ل : 88
- (26) - لويس مطوف - المنجد في اللغة والادب والعلوم
- فراند الادب - ص 838 1988
- (27) - خال - پەندی پیشینان - ج ۲ به غدا 1971 ،
ل : 212
- (28) - لويس مطوف - المنجد في اللغة والادب والعلوم
- فراند الادب 1988 ، ص 883
- (29) - خال - پەندی پیشینان - ج ۲ ، به غدا 1971
ل : 86